

Štěpaník, Karel

Hazlittovo vzdělání, povaha a názory

In: Štěpaník, Karel. *William Hazlitt jako literární kritik*. Brno: Filosofická fakulta M.U. s podporou Ministerstva školství a osvěty, 1947, pp. [33]-55

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118874>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

HAZLITTOVO VZDĚLÁNÍ, POVAHA A NÁZORY

Spisovatelská a umělecká činnost Hazlittova, jejíž přehled jsme podali v předešlé kapitole, je nejpřesvědčivějším dokladem jeho vrozeného nadání, neúporné píle, mimořádné paměti, širokého rozhledu a všestranných vědomostí. Tím více překvapuje výtka nevzdělanosti nebo neznalosti, s níž se velmi často setkáváme u jeho životopisců a kritiků. Kdyby byl Hazlitt jen malířem nebo jen básníkem nebo spisovatelem, mohli bychom se klidně přenést přes jeho domnělé i skutečné nedostatky vzdělání a vědění. Shakespeare byl největším dramatikem a jedním z největších básníků světových přes nepatrné školní vědomosti a velké nedostatky odborných znalostí nejrozmanitějšího rázu. Ale Hazlitt byl především kritikem. Kritikem literatury, divadla, filosofie, politiky, historie a umění výtvarných. Od kritika pak musíme požadovat značné vědomosti a odborné školení v těch oborech, které si dovoluje posuzovat, i když připouštíme, že tyto znalosti nejsou rozhodující samy o sobě a nikdo není velkým kritikem bez vynikajícího vkusu, to jest bez kritického genia, který jest konec konců totéž, co genius tvůrčí. Byl snad Hazlitt přirozený kritický genius, jak by vyplývalo z tvrzení těch, kteří uznávají jeho kritickou velikost a upírají mu odborné vzdělání a vědomosti? Takový, řekněme, romantický výklad jeho kritického díla je sice velmi svůdný, ale nevěřím, že je správný. Je-li píle bez nadání marná námaha, jak praví Hazlitt, mluvě o umění výtvarném, platí také, že nadání samo o sobě, bez píle a vědění, nestačí, aby nás naučilo chápati a správně hodnotiti umělecké dílo.

Odmítneme-li tedy romantické pojetí Hazlittova kritického genia, nezbývá než odmítnout také výtky nevzděla-

nosti a neznalosti, které proti němu vznesl nejen jeho odpůrci, ale i obdivovatelé, a dokázati z jeho vlastního díla, že nebyl ani nevzdělaný ani málo sčertlý ani neodborně vybavený k funkci kritika. Nermalou vinu na rozšíření názoru o jeho nevzdělanosti nese jeho skromné mínění o vlastních schopnostech a vědomostech.

„Jsem velmi nevědecký člověk, a proto se snadno dopustím omylů v takových věcech. Jediné, o čem něco vím, je metafysika a vím víc o své vlastní metafysice než o kterékoli jiné“,

píše Napierovi 13. března 1817. A v essayi *On the Conversation of Lords* (17, 162) katalogisuje své neznalosti takto:

„Neznám nic z chemie, botaniky, práva, politiky, astronomie atd.“; k čemuž bychom ovšem snadno mohli podotknout, že k činnosti literárního kritika nepotřeboval ani chemie, ani botaniky nebo astronomie, a uvádí-li mezi svými nedostatky také politiku, že ho jeho vlastní práce usvědčují z přepínání svých nevědomestí v tomto oboru. Podobných výroků bychom našli mnohem více, ale téměř vždy poskytuje nám Hazlitt také korekturu k názorům, jež zřejmě pronesl ze záliby k paradoxu. R. 1828 napsal:

„Bylo mi vytýkáno, že se opakuji a že můj myšlenkový obzor je úzký. K nedostatku obecného vědění se přiznávám a mrzí mne; ale snad kdybych byl více četl, byl bych méně přemýšlel. Pokud jde o výtku neplodnosti invence, dotkl jsem se aspoň zběžně řady námětů — malování, poesie, prosy, dramát, politiky, parlamentních řečníků, filosofie, knih, lidí i věcí. V mých pojednáních o nich je jistá věčnost, fantazie, cit, vkus. Který z mých závěrů byl vyvrácen? Je snad to, co jsem řekl před desíti lety proti Bourbonům, příčinou válečného tažení proti mně? Jistě je dnes celý svět téhož mínění. Podal jsem tedy důkaz trošky nadání a víc než trošky poctivosti; trpí-li má práce spěchem nebo nedostatkem metody, není v ní nic otřepaného, ani jediného řádku, který by se plazil v prachu; a nejevím-li se lepším než jsem, jeví se aspoň takový, jaký jsem. Jestliže mi redaktor ‚Atlasu‘ prokáže laskavost a prohlédne si můj ‚Essay

o principech lidského jednání' nebo nahlédne do kteréhokoli essaye, který jsem kdy napsal, a vezme-li houbu a smyje prach s toaře mého obrazu 'Stařena', doufám, že mě po druhé neobviní z naprostého nedostatku nadání a z nedostatku všestrannosti v zaměření mých studií." (17, 303.)

Většina tvrzení, že Hazlitt nebyl dosti vzdělaný se dá redukovati na oprávněnou výtku nedostatečného vzdělání školního. Hazlitt totiž nenavštěvoval vyšších škol a jeho celá školní výchova se omezovala na několik málo let strávených na obecné škole ve Wemu a něco málo přes rok na theologické unitářské koleji v Hackney. Obě školy nepřispěly mnoho k rozšíření základních vědomostí, které si přinesl z domova. Kdyby byl ustrnul na těch vědomostech, které mu mohly poskytnouti, mohli bychom ho jistě právem nazvati nevzdělanecem, byť ne nevědomcem. Než však přihlédneme podrobněji k těm znalostem, jež si ze škol přinesl do života, neuškodí, povšimneme-li si jeho názorů na školní výchovu a učnost.

Poučný jest v tom směru zvláště essay *On the Ignorance of the Learned* (8, 70), z něhož dále cituji. Lidí, jejichž učnost se omezuje na knižní vědomosti a není podepřena vlastním myšlením, si Hazlitt neváží. „*Pouzí spisovatelé a čtenáři jsou lidé s nejmenším počtem myšlenek.*“ — „*Učení autoři jsou pouzí literární nádeníci. Uložíme-li jim napsati původní skladbu, zatočí se jim hlava, nevědí, kde jsou.*“ — „*Každý, kdo prošel pravidelnými stupni klasické výchovy a nezhloupl, může mluvíti o velkém štěstí.*“ — „*To, čemu se hoši učí ve školách a na čem závisí jejich prospěch, jsou věci, které nevyžadují vypětí ani nejvyšších ani nejužitečnějších duševních schopností.*“ — „*Paměť (a to paměť nejnižšího druhu) je hlavní schopnost, které je třeba a která se cvičí dřením a memorováním mluvnických lekcí.*“ Totéž platí o jazycích, matematice, zeměpise atd. Vidíme, že Hazlittovy zkušenosti se školními methodami v jeho době mu nedaly valného mínění o jejich prospěšnosti, a proto je odsuzuje a váží si víc lidí praktických, kteří ve škole nevynikají, ale v životě dosahují větších úspěchů hmotných i duševních než mnozí primusové. Mezi příklady špatných studentů, kteří vynikli v literatuře, uvádí Graye a Collinse

a essay uzavírá charakteristickým chvalozpěvem na Shakespeara a výpadem proti jeho učeným kritikům:

„Nevzdělání lidé mají nejpřekypivější vynalézavost a jsou nejméně v područí předsudků. Shakespearova mysl byla zřejmě nevzdělaná jak ve svěžesti obraznosti, tak v rozmanitosti názorů; kdežto Miltonova byla učenecká v povaze myšlenek i citů. Shakespeare si nenavykl ve škole psát úlohy na oslavu ctnosti nebo proti neřesti. Tomu oděčíme za nestrojený, ale zdravý tón jeho dramatické morálky. Chceme-li poznat sílu lidského genia, čtěme Shakespeara. Chceme-li spatřiti bezvýznamnost lidské učenosti, studujme jeho komentátory.“

Jest zajímavé, že G. B. Shaw, největší žijící anglický dramatik, který jest také vynikajícím kritikem a jako Hazlitt nenavštěvoval vyšších škol, má velmi podobné názory na školní výchovu. Přičítá svou velikost tomu, že nenavštěvoval ani střední ani vysoké školy, nýbrž že byl vychován na umění, hudbě, zpěvu, poesii, malířství, které poznal ne z knih a učebnic, nýbrž ze zkušenosti, přímým nazíráním. Proto zdůrazňuje požadavek estetické výchovy, nikoli školské učenosti a praví ⁹:

„Je jasné, že moje školení bylo naprostým zklamáním a že estetická výchova, které se mi dostalo mimo školu, byla mou spásou.“

Totéž by o sobě mohl napsat Hazlitt, jehož mimoškolní výchova, lépe řečeno sebevýchova, byla také estetická a stala se jeho spásou.

K poznání toho, co věděl, musíme čísti jeho spisy a znáti jeho obrazy. Abychom však pochopili, jak svých vědomostí nabyl, musíme sledovati jeho životní dráhu a duševní vývoj, zejména ono období, které je pro utváření povahy a vlastností stejně důležité jako pro nabývání vědomostí a zkušeností, dobu dětství, chlapectví a jinošství. Hazlitt sám prohlásil, že nezměnil názorů od svého šestnáctého roku. Měl na mysli své přesvědčení filosofické a

⁹ Bernard Shaw, *Everybody's Political What's What*, 1944, str. 182.

politické, kterému zůstal věren přes všechno zklamání a strádání, které mu přineslo. Jest tedy doba tápání, pochybností, přemýšlení a konečného vykrystalisování jeho životních názorů poměrně krátká. Svědčí též o předčasné zralosti duševní, že dovedl rozřešiti otázky tak závažné jako šestnáctiletý jinoch a nemusil na nich nic podstatného měniti ani po důkladnějším prozkoumání v letech mužných a po zkouškách, kterým je podrobil život.

Prvního vzdělání se dostalo Hazlittovi v rodině. Jeho otec William byl duchovním sekty unitářů a v roce Hazlittova narození (1778) pastorem v Maidstonu, Kent. Byl horlivým obhájcem lidských svobod, a proto stál otevřeně na straně amerických kolonií v jejich boji za nezávislost. Pro své protivládní smýšlení musil opustit Maidstone a po kratším pobytu v Irsku se odstěhoval s rodinou do Ameriky brzy po uzavření míru a ustavení Spojených států (1783). Z pobytu v Americe má Hazlitt velmi málo vzpomínek, ačkoliv tam strávil čtyři roky. Do školy tam nechodil, nýbrž učil se doma s otcem, později s bratrem Janem o 11 let starším a sestrou Marketou o 7 let starší. Podle svědectví sestřina a podle dopisu otci z Dorchesteru (12. XI. 1786) učil se pilně latině. R. 1787 se Hazlittovi vrátili do Anglie, kde Hazlittův otec dostal místo pastora v obci Wem, Shropshire. Hazlitt tam chodil do školy, učil se latině a řečtině, vynikal v pravopise a rád se učil též počtům. Byl živý a šťastný a rovnoměrně dělil svůj čas mezi učení a chlapecké hry a sporty. Byl radostí a pýchou celé rodiny. Mimo školu se učil francouzštině a ve 12 letech se zmiňuje v dopise otci, že čte horlivě Horatia a Shakespeara a také Priestleyho. Přítel Hazlittova otce, nějaký Booth z Bostonu, prohlásil o malém Williamovi, že „má neobyčejné duševní schopnosti a nepřihodí-li se nic, co by mu zabránilo dostati dobré vzdělání, jistě se stane slavným“. (H. 11.)

R. 1793, když mu bylo 15 let, vstoupil Hazlitt na Hackney Theological College v Londýně, kde se měl připravit k povolání unitářského duchovního. Učil se pilně a s dobrým prospěchem. Zvláště se zajímal o hebrejštinu a matematiku. Ale necítil náklonnosti k duchovní dráze a ve volných chvílích horlivě studoval anglické i francouzské filosofy. Bydlil u svého bratra Johna, který ho zasvěcoval

do tajů umění malířského. R. 1795 vystoupil z theologické koleje a vrátil se domů do Wemu. Tak se skončilo předčasně jeho odborné školení a mladý filosof stanul na důležitém rozcestí, máje na vybranou mezi filosofií a malířstvím. Z počátku se zdálo, že filosofické meditace nabudou vrchu nad uměleckými sklony, ale po marných pokusech najíti vhodnou formulaci pro nevyjasněné ideje, rozhodl se pro malířství. Zatím se však oddával několik let snění, čtení, procházkám a celkovému zotavování po nervové a duševní vyčerpanosti, která vážně ohrozila jeho zdraví v době theologického studia a byla také příčinou, proč jeho otec se smířil s myšlenkou, že ho syn nebude následovat v životním poslání.

Dobu od sedmnáctého do dvacátého roku Hazlittova můžeme po právu nazvati „estetickou výchovou“ příštího kritika a spisovatele. *„Po mnoho let svého života jsem nedělal nic jiného, než přemýšlel. Nezabýval jsem se ničím než řešením spleťtých problémů nebo hloubáním v nesnadných autorech nebo hleděním do nebe a procházkami po mořském břehu, posetém oblásky. O nic jsem se nestaral, nic nechtěl... Psával jsem jednu nebo dvě stránky třeba za půl roku... Nebyl-li jsem slavným spisovatelem, aspoň jsem mohl čísti s věčně svěžím požitkem... a nemusil napsati kritiku, když jsem knihu dočetl... Žil jsem ve světě rozjímání, ne činnosti.“* Tak čteme v essayi *On Living to One's Self*. (8, 90.)

Po suchých filosofických pojednáních a rozpravách, na nichž se naučil přemýšlet a logicky usuzovat o otázkách dosti vzdálených mladé duši sedmnáctiletého jinocha, po Hobbesovi, Lockovi, Humovi, Hartleyovi, Berkleyovi, Condillacovi, Helvetiovi, Holbachovi a jiných, po foliantech biblických komentátorů a církevních historiků noří se s zmenšeným nadšením do smyšleného světa básnické obraznosti, který mu objevují angličtí a francouzští romanopisci, essayisté a básníci. Již před vstupem na theologickou kolej objevil Fieldinga, kterého si zamiloval nejvíce ze všech prosaiků osmnáctého století. Nyní, kdy horečka filosofického studia poněkud opadla, vrací se k svému oblíbenci a rozšiřuje svou znalost Fieldingových současníků Richardsona, Addisona, Steela, Smolletta a Goldsmitha o nové ob-

zory četbou básníků i myslitelů od Chaucera přes Spensera a Shakespeara, Bacona a Miliona K. Drydenovi, Popovi, Johnsonovi až po současníky. Také cizí literatury poznává v největších jejích představitelích, kteří jsou mu blízcí, zejména se dojírá Rousseauem, uchvacuje Le Sagem a baví Cervantesem. Ani Goethe a Schiller mu nezůstali neznámi. Není možno vyjmenovati všechny knihy, které přečetl jakoby jedním dechem a k nimž se znovu a znovu vracel, takže některé z nich znal doslova nazpaměť, zvláště Shakespeara a Rousseauovu *Novou Heloisu* a *Konfese*. Nezapomínal ovšem ani na filosofy, neboť posud ještě se nedovedl vypořádat s problémem výrazu. A utvrzoval se dále v svých politických názorech, které si již dříve definitivně ujasnil, četbou Burka, Junia, Godwina a přečetných politiků a státníků starší a nedávné minulosti.

A v přestávkách mezi četbou a studiem procházky přírodou, kreslení a malování! Přěčasto se vrací ve vzpomínkách k této nejšťastnější době svého života, k svému dětství a mládí. V essayi *On Reading Old Books* zachytil nesmazatelné dojmy z doby v otcovském domě:

„Vzpomínám doby, kdy jsem byl bezstarostným dítětem a neměl jiné touhy a starosti, než naučit se dennímu úkolu a být šťasten! — ‚Tom Jones‘, vzpomínám si, bylo první dílo, které zlomilo kouzlo. Docházel nám v sešitech jednou za 14 dní, v kapesním vydání Cookově, ozdobeném rytinami. Dotud jsem čítal jen v učebnicích a v nudných církevních dějinách (s výjimkou ‚Romance of the Forest‘ od pí. Radcliffové), ale ‚Tom Jones‘ chutnal jinak... Dýchal světem, v kterém jsem žil a měl žít... Svět, který jsem našel v ‚Britských romanopiscích‘, vydaných Cookem, byl pro mne jediným tancem životem, věčným plesem.“ (12, 220.)

Tento essay, jedna z nejkrásnějších autobiografických próz Hazlittových, ukazuje na pevnou spojitost jeho citění s romantismem ve vroucím nadšení pro starou literaturu a v marné touze po nenávratných okamžicích šťastného mládí.

Z Hazlittovy četby a zájmů před setkáním s Coleridgem vidíme, jak logicky a přímo osudově se utvářel jeho příští

vývoj již v době přípravné; jak od rozumářských metafyzických záhad a problémů se probíjí k politickému světovému názoru, budujícímu na ideálech rousseauovsky revolučních, a současně prostřednictvím krásné prózy a poesie i vlivem klidné a šťastné přírody s pomocí malířského nadání se naplňuje estetická výchova, která se měla uplatnit v nejvlastnější práci Hazlittově, literární a umělecké kritice.

Raná četba zásobila Hazlitta bohatými znalostmi anglické literatury. Můžeme říci, že nebylo jediného významného spisovatele od Chaucera po Waltera Scotta, kterého by neznal z vlastní četby. Je pravda, že se soustředil nejvíce na dobu alžbětinskou, restaurační a století osmnácté, ale z jeho děl vidíme, že mu neunikl opravdu žádný velký zjev literární a že i mnoho menších a malých autorů pokládá za hodny studia. Již v této době projevuje neobyčejně dobrý a vyspělý vkus při volbě svých oblíbených autorů. A ačkoliv se tvrdí, že po svém třicátém roce nepřčetl ani jedné knihy celé, jeho posudky o dílech, která mohl teprve později poznati, svědčí o opaku. Nebyl v dospělém věku náruživým čtenářem. Nehltal novinek. Neměl smyslu pro málo známé a obskurní knihy a autory, jaké s oblibou vyhledával Lamb, ale kde šlo o skutečnou velikost, poznal ji a skoro vždycky spravedlivě zhodnotil.

Ani jeho znalost světových literatur nebyla malá, třebaž většinu cizích autorů mohl čísti jen v překladech, neboť kromě franštiny, kterou ovládal dokonale, neznal jiných cizích jazyků moderních a z klasických řečí byla jeho znalost asi tak malá jako Shakespearova nebo Shawova; jistě nestačila, aby mohl s požitkem čísti Homéra, bibli nebo latinské klasiky v původním znění. Tyto neznalosti mu však málo vadily. K porozumění estetických a myšlenkových hodnot mu posloužily překlady lépe než jiným kritikům dokonalé ovládání mateřštiny posuzovaných autorů. Uvažovat v tom smyslu, že by byl ještě více vynikl jako kritik, kdyby byl uměl lépe latinsky, řecky nebo znal německy, italsky a španělsky, je při nejmenším neplodná spekulace.

Jeho úsudky o cizích básnících, dramaticích a spisovatelích nejsou proto méně samostatné a pronikavé, že je četl v překladu. Upozorňuji jen na bystré posudky Molièra, Racina, Voltaira; Goetha a Schillera; Danta, Boccaccia,

Ariosta; a z klasických literatur na poznámky o Homérovi, Horatiovi, řeckých tragicích, Ovidiovi, nemluvě o bibli a náboženských filosofech a církevních spisovatelích. Jen literatury slovanské a germánské (které ostatně v jeho době málokdo v Anglii vůbec znal, s výjimkou německých filosofů a básníků) mu byly neznámou končinou¹⁰.

Ačkoliv toužil mnoho vědět a umět, netoužil mnoho mít. Proto také neměl ani obrazů, mimo vlastní díla, ani velké knihovny. Sám řekl, že netouží po obrazech, které může spatřit, kdy se mu zachce, v galeriích, ani po knihách, které si může vypůjčit v knihovnách. Leigh Hunt mnoho nepřeháněl, když napsal, že Hazlitt nemá knih mimo ty, které si vypůjčil od něho a zapomněl vrátit. Zato prý zná Shakespeara a Rousseaua nazpaměť. (*My Books, Literary Examiner*, 1823.) Když psal své essaye, které jsou přeplněny citáty z nejrozmanitějších autorů, citoval z paměti a málokdy nepřesně. Výborná paměť a zvyk samostatně usuzovat mu umožňovaly skládat většinu essayů bez pomoci rozsáhlé příruční knihovny, bez níž se moderní literární kritik neobejde.

Neméně důležitým zdrojem Hazlittových vědomostí o literatuře, umění a filosofii byly styky a hovory s vynikajícími umělci a spisovateli. Nelze ovšem přesněji určit, které z jeho názorů a soudů jsou čerpány z těchto studnic cizích vědomostí a zkušeností. Že z nich mnoho získal a mnohému se přiučil, sám vděčně přiznává v mnoha případech, kdy pokládal jejich vliv a příklad za významný přínos k vývoji své osobnosti a utváření svých názorů a umění.

Prvním a pravděpodobně nejtrvalejším pramenem vědomostí a tvárným činitelem Hazlittova ducha byl jeho otec, jehož obraz Hazlitt zvěčnil v essayi *On the Plessure of Painting* (8, 5—13):

„Jeden z mých proních pokusů byl obraz mého otce, který byl tehdy statný stařec výrazných rysů a zjizvený od nešťovic. Nakreslil jsem jej, jak čte, s širokým pruhem

¹⁰ Z českých spisovatelů a historických osobností uvádí jen Husa, Jeronyma a Žižku, ale pochybuji, že o kterémkoli z nich mnoho věděl.

světla dopadajícím na skloněný obličej s brýlemi. Kniha byly Shaftesburyho ‚Charakteristiky‘ v krásné staré vazbě s Gribelinovými lepty. Otec by byl raději četl jakoukoli jinou knihu; ale čísti znamenalo pro něho býti spokojen . . . Skizza byla slibná; a pustil jsem se do vypracování, rozhodnut nešetřit časem ani námahou. Otec byl ochoten sedět, jak dlouho jsem chtěl; neboť v duši člověka je přirozená touha sedět modelem k svému obrazu, být předmětem ustavičné pozornosti a zmnohonásobit svou podobu; a kromě uspokojení z obrazu byl do jisté míry pyšný na umělce, ačkoliv by byl raději viděl, abych psal kázání, než abych maloval jako Rembrandt nebo Rafael.“

Ještě dokonalejší portrét otcův nakreslil Hazlitt v essayi *My First Acquaintance with the Poets*. Píše tam:

„Bylo zajímavé pozorovati kontrast mezi ním (Coleridgem) a mým otcem, který byl veteránem v té věci (boji za duchovní obrodu) a tehdy sestupoval do údolu let. Byl kdysi chudým irským mladíkem, pečlivě vychovaným rodiči, kteří ho poslali na universitu v Glasgow (kde studoval pod Adamem Smithem), aby se připravil k svému příštínmu určení. Bylo nejpýšnějším přáním jeho matky spatřiti svého syna jako disidentského duchovního . . . Když byl dlouho štván od jedné náboženské obce k jiné v zápalu unitářské kontroverze a sporech o americké válce, byl přeložen do zapadlé vesničky, kde mu bylo souzeno strávití třicet posledních let života daleko od jediného styku, který miloval, od hovorů o sporných textech Písma a o příčinách občanské a náboženské svobody. Zde trávil své dny nespokojen, ale odevzdán osudu v studiu bible a četbě komentátorů — obrovských foliantů nesnadno pročtených, z nichž jeden přetrval celou zimu! Proč nad nimi vysedával od jitra do noci (vyjma procházku v polích nebo po zahradě, aby na trhal kapusty nebo fazolí; vypěstěných vlastní rukou s nemalou pýchou a radostí)? — Nebylo v nich ani figur, ani fantasií — ani poesie, ani filosofie — nic, co by oslňovalo, nic, co by podnítilo moderní zvědavost; ale jeho zkalenému zraku se zjevovalo na stránkách hřmotných, těžkých, zapomenutých svazků posvátné jméno JEHOVAH v hebrejských

velkých písmenech, utlačené těžkopádným stylem, oťelé až do krajní mizivé hubenosti rozumářským mudrováním; objevovaly se mu záblesky a mžitkové obrazy patriarchálních putování, s palmami rysujícími se nad keřem, výpočet dvanácti kmenů Israele, typy, stíny, glosy o zákonu a prorocích; byly tu debaty (dosti nudné) o stáří Methusalemově, mohutná spekulace; byly tu obrisy a hrubé odhady tvaru Noemovy archy a bohatství chrámu Šalomounova; otázky týkající se doby stvoření, předpovědi konce všech věcí; velké mezery času, podivné proměny zeměkoule se odhalovaly, jak ruka obracela mnohoobsažný list; a ačkoliv duše snad držela přikryta hieroglyfickým závojem neprobadatelných mystérií, byl to spánek, který by nebylo dobré vyměnit za všechnu zbystřenou realitu smyslů, vtípu, fantasmie nebo rozumu. Život mého otce byl vlastně jen sen; ale byl to sen o nekonečnu a věčnosti, o smrti, vzkříšení a posledním soudu!“

V této typicky rapsodické pasáži, již pokud možno věrný překlad nemůže učiniti zadost, je in nuce vystižena snivá i bojovnická povaha Hazlittova otce, kterou do značné míry zdědil i syn. Nejen otcova knihovna, kde malý Hazlitt objevoval zaprášené folianty náboženských výkladů a disputací, ale i otcovy výklady a jeho ušlechtilá povaha pomáhaly utvářeti jeho duši. Ačkoliv ani otec ani syn se nedívali na svět stejnými očima a neměli snad vzájemného pochopení pro své rozdílné představy o Bohu a lidech, pojilo je nejen silné pouto pokrevnosti, ale i duchovní poctivost a odvaha myslit a cítit po svém, bez sobeckých zájmů, ba často proti vlastnímu prospěchu. Vzájemná láska a úcta pomáhala překlenouti i neshody v názorech na náboženství. Hazlitt byl v podstatě atheistou, ačkoliv se proti tomuto nařčení bránil, ale vlivem otcovým, který byl hluboce věřícím křesťanem, nestal se atheistou nepřátelsky zaujatým proti církvi a víře Kristově. Křesťanství obdivoval a ctil Kristovu povahu a učení¹¹. V Bibli nenacházel jen estetické krásy, ale i ethické hodnoty. Nedovedl však srovnati zdánlivý rozpor mezi náboženstvím a filosofií, nepřekonal svou skepsi v otázce víry, ale

¹¹ Krásná charakteristika osobnosti Kristovy v cyklu přednášek o dramatické literatuře alžbětinské (6, 183—185).

zase vlivem své znalosti ušlechtilých věřících, jakými byli jeho otec nebo Josef Fawcett, nikdy nevyjádřil svého ateismu tak stroze, jak v hloubi duše byl o něm přesvědčen. Proto tvrdil, že je lépe věřit v něco než nevěřit v nic. Jestliže se v názorech náboženských Hazlittovo přesvědčení diametrálně lišilo od otcova, v politických ideálech se s ním shodoval téměř úplně. Oba byli přesvědčení demokraté, nepřátelé tyranství absolutistických monarchií a panovnických rodů, které se opíraly o t. zv. „božské právo“ vládnouti národům; oba se stavěli celou vahou na stranu politických svobod a práv občanských, jak je vyjádřila francouzská revoluce a válka amerických kolonií za nezávislost. Oba také pro své přesvědčení byli ochotni trpět a trpěli, ale nikdy se ho nevzdali. Hazlittův otec byl v mládí stejně bojovný jako Hazlitt sám a stejně tvrdohlavý, kde šlo o jeho nejnvtirnější přesvědčení. V Americe prohlásil, že raději zemře v příkopě, než by se podrobil lidským rozkazům ve věcech víry (Birrel, 10). A jeho syn píše:

„Nedám se odstrašit ani odlákat od žádného ze svých ustálených přesvědčení. Králové milují moc, lakomci zlato, ženy lichocení, básníci slávu — a filosofové pravdu, když ji najdou. Je-li ‚moudrost zatorzelostí‘, mohl bych se vydávat za stejně velikého filosofa jako nejlepší z nich, neboť některé z mých závěrů jsou tak pevné a nezměnitelné, jak je jen možno.“ (On Consistency of Opinion, 17, 22.)

Někdy v letech 1795 až 1796 se Hazlitt seznámil s Josefem Fawcettem, unitářským kazatelem na odpočinku v Edgerow, poblíž Watfordu. Fawcett byl asi o dvacet let starší Hazlitta, ale přes věkový rozdíl navázal s mladým filosofem a adeptem umění důvěrné přátelství a rád s ním hovořil o nejrozmanitějších problémech, zvláště však o filosofii a literatuře. Jeho vliv na vnímavou duši Hazlittovu v době jejího dozrávání nelze dosti zdůrazňovati, třebaš nemůžeme jeho dosah přesně vymežit ani z dochovaných zápisů Hazlittových, který neskrblí vděčností za podněty a vědomosti, jež od Fawcetta získal, ani z vlastních děl Fawcettových. Poněvadž však Fawcett byl znám jako odchovanec francouzské revoluce, nepřítel války s Francií (byl, můžeme-li souditi

podle jeho knihy *The Art of War*, pacifistou) a populární kazatel, který byl donucen vývojem událostí odejít předčasně z Londýna do ústraní na venkově, aby ho nestihl podobný osud jako jeho současníky Priestleyho nebo Price, lze bezpečně tvrdit, že upevnil v Hazlittovi liberalisticko-individualistické a protiabsolutistické politické názory. Pokud jde o filosofii a literární kritiku, je jeho vliv nejasnější. Zdálo by se, že vkus obou přátel se celkem velmi shodoval v otázkách estetických a že hlavní přínos z rozhovorů s Fawcettem pro literární kritiku Hazlittovu je zásada objektivnosti a katoličnosti vkusu. Poslechněme si, co o něm Hazlitt napsal:

„Byl přítelem mého raného mládí. Byl první vynikající literární osobnost, kterou jsem poznal; a rozhovory s ním o vkusu a filosofii (neboť jeho vkus byl stejně jemný, jako jeho soudnost byla hluboká a pronikavá) poskytly mi slast, jaké již nikdy nepocítím. Spisy Sternovy, Fieldingovy, Cervantesovy, Richardsonovy, Rousseauovy, Godwinovy, Goethovy atd. byly obvyklými náměty našich rozprav a požitků, který jsem nacházel v četbě těchto autorů, se zdál více než zdvojnásoben. Ze všech lidí, které jsem znal, byl nejvíce prost vši poskvrny žárlivosti nebo úzkoprsosti. Nikdy se jeho srdce nedotkla pohnutka nízká nebo záludná. Byl z nejnadšenějších obdivovatelů francouzské revoluce a věřím, že zklamání jeho nadějí ve svobodu a štěstí lidstva hlodalo na jeho duši a urychlilo jeho smrt.“ (3, 171.)

Také v slavném essayi *O kritice* vzpomíná Fawcetta velmi vděčně slovy:

„Měl mistrovský postřeh pro každý styl a výbornost všeho druhu a všech stupňů vznešenosti i krásy od Miltonova ‚Ztraceného ráje‘ po Shenstonovu ‚Pastýřskou baladu‘, od Butlerovy ‚Analogie‘ po ‚Humphrey Clinkera‘. Měl-li jste oblíbeného autora, četl jej také a znal zevrubně všechna nejlepší sousta, jemné rysy, skvělá místa... ‚Nejrozkošnější pocit na světě,‘ slyšel jsem ho zvolati, ‚jest milovat, co je výborné, ať je to od kohokoli.‘ V té věci prováděl, co kázal. Byl neschopen skrývati záludnou pohnutku a

soudil jen podle toho, co cítil. V čistém zrcadle jeho myslí nebylo kazu ani mlhy. Byl přístupný dojmům a tvrdošíjný v jejich uchování. Nedbal ani za mák, zda je spisovatel starý nebo nový, zda píše prosou nebo veršem. ‚Chci to,‘ říkával, ‚co mě nutí přemýšlet.‘ Většina lidských duší mi připadá jako rozladěné hudební nástroje. Dotkněte se určité klávesy a zaskřípá a zazní v drsném nesouladu s vaší vlastní duší. Miluji ‚Gila Blase‘, ale nevidí nic směšného v ‚Donu Quijotovi‘; zbožňuji Richardsona, ale Fielding se jim hnusí. Farocett měl vkus sladitelný se všemi těmito. Nečinil výjimek. Vítal srdečně všechny projevy krásy, jen když byly nejlepší svého druhu. Nemiloval padělků a duplikátů.“ (8, 214.)

Nelze říci, pokud citované řádky obrazí víc Fawcetta či Hazlitta. Byl-li však Fawcett tak objektivním a vynikajícím kritikem a milovníkem krásy, ať ji našel kdekoli, Hazlitt, o němž víme, že se takovým kritikem a milovníkem krásy stal, našel v něm jistě nejlepší vzor, jaký mohl následovat.

Třetí mohutný vliv v Hazlittově učňovské době, jemuž on sám přičítá své spisovatelské a estetické probuzení, bylo seznámení se Samuelem Taylorem Coleridgeem r. 1798. Jest však opět nezbytno poukázati, když čteme nadšené líčení prvního velikého básníka, kterého poznal, v essayi *Mé první seznámení s básníky*, na to, že Hazlitt jako obyčejně promítá v svých reminiscencích mnohé zkušenosti a dojmy z let pozdějších do dob minulých. Nezapomínejme, že Coleridge v r. 1798 (v lednu toho roku) nebyl ještě básníkem *Starého námořníka* ani velikým žákem Kantovým a pronikavým vykladačem Shakespeara. Hazlitt se o něm doslechl pravděpodobně z nadšených chvalozpěvů na tohoto nového genia u Godwinů. Básnická tvorba Coleridgeova do té doby se omezovala na nevelký počet básní, třebaš byly mezi nimi již některé charakteristické náznaky jeho příští velikosti, jako *Óda na odcházející rok* nebo *Monodie Chattertonovi*. Poesie z let 1794 až 1796 je rétorická se silným sklonem ke kázání; je jistě upřímným výrazem těch tužeb a názorů, které tehdy choval v srdci, ale chybí jí ještě osobitost. Teprve ve styku s Wordsworthem objevil Coleridge své vlast-

ní básnické nadání a poslání, třebaš nedovedl tak upřímně přiznat svůj dluh přátelství s Wordsworthem, jako Hazlitt uznává svůj veliký duchovní dluh seznámení s Coleridgem, když píše:

„Že můj rozum nezůstal němý a zvířecky tupý a že konečně našel jazyk, kterým se mohl vyjádřiti, za to vděčím Coleridgeovi.“

Popisuje dojmy z prvního kázání Coleridgeova, které si zašel poslechnout do Shrewsbury, uzavírá je mistrnou charakteristikou:

„Nemohl jsem být víc unesen, kdybych byl slyšel hudbu sfér. Poesie a filosofie se setkaly. Pravda a Genius se objaly před očima a pod záštitou Náboženství. To bylo víc, než jsem doufal.“

V hovorech s Coleridgem, který navštívil jako příští unitářský kazatel v Shrewsbury (kde nenastoupil) Hazlittova otce ve Wemu, nebyl mladý Hazlitt jen mlčky a u vytržení naslouchajícím žákem velikého mistra. V mnohém s ním souhlasil, na příklad v obdivu pro Burka jako umělce výrazu, v mnohém si ponechal svůj vlastní odlišný názor, který neváhal i projevit. Již tehdy se rýsoval, ovšem velmi mlhavě, antagonismus, který se měl projevit plně později, když Coleridge opustil mladistvé ideály a názory a dal se strhnout reakční mocí. Hazlitt mu ovšem nikdy neupřel skutečnou velikost básnickou, ale neomlouval také jeho lidské slabosti. Náměty, o kterých hovořil s Coleridgem, lépe řečeno, o kterých řečnil Coleridge v přítomnosti Hazlittově, byly příliš četné a rozmanité, abychom je zde mohli třebaš stručně rekapitulovat. Je škoda, že Hazlitt nevyužil ještě víc svého obdivuhodného daru paměti, o němž svědčí Lamb, aby nám uchoval podrobněji a ve větší míře zápisy o těchto inspirovaných hovorech. Je nepochybné, že Coleridge, který byl mnohem lepším řečníkem než spisovatelem, mohl v těchto rozprávkách Hazlittovi poskytnout nejen cenné podněty, ale i mnoho skutečných poznatků o problémech, jimiž se zabýval a které Hazlitt studoval. Odtud také

přesvědčení většiny kritiků a historiků, že Hazlittova filosofie je odleskem filosofie Coleridgeovy. Ve skutečnosti je myšlení Hazlittovo i jeho názory na poesii mnohem samostatnější, než by se zdálo, když uvážíme, jak si vážil Coleridgeova genia, a bereme doslova jeho vděčnost k výmluvnému mistru slova, jehož tvůrčí schopnosti byly mnohem vyšší než básnické a filosofické výtvořky.

Ve filosofii na příklad se shoduje s Coleridgem v odporu k materialismu a utilitarismu, ale na rozdíl od Coleridge, který byl zákem novoplatonských idealistů, odmítá spekulaci, která vede dále, než kam nás může přivést metoda empirická. Uznává, že lidská schopnost představit si božství, pojmouti ideu Boha, jest dokladem ušlechtilosti lidské povahy a převahy člověka nad nerozumnými tvory, ale neuznává ji za důkaz reálné existence Boha. Zásadní rozdíl mezi metafysikou Hazlittovou a romantickou filosofií Coleridgeovou a většiny ostatních romantiků jest v tom, že Hazlitt připouští nevědomost člověka o problému konečné reality a spokojuje se s tímto omezením schopnosti lidského rozumu. O Kantovi se Coleridge vyjadřuje panegyricky, kdežto Hazlitt, který ovšem Kanta znal jen z nevěrného výkladu Willichova¹², prohlašuje Kantův systém za „*nejšvevolnější a nejobludnější absurdnost, jaká kdy byla vymyšlena*“ a Coleridgeovo filosofické myšlení za příliš „*mechanické, dogmatické a plné otřelých plochostí*“ (*Coleridge's Literary Life*, 16, 115). V názoru na smyslové poznání souhlasí Hazlitt s Coleridgem, že je závislé na kázni smyslů a vývoji smyslových orgánů. Z toho vyplývá, že přesvědčení o správnosti svých vjemů nabudeme ze souhlasu smyslových poznatků s poznatky nabytými vědeckým prozkoumáním přírodních zákonů. Hazlitt si ověřoval platnost tohoto principu na studiu umění. Studium malířské techniky a tvorby poznal, že je možno zbystřiti vnímání opakováním, cvikem, zvýšenou pozorností a zájmem o objekt. První vjem objektu není nikdy úplný a podrobný. Podrobnosti poznáváme teprve opakovaným pozorným vnímáním. K těmto poznatkům došel Hazlitt nezávisle na

¹² René Wellek: *Immanuel Kant in England*, Princeton 1931, str. 166. O Wellkovu studii se oprám i jinde ve výkladu Kantova vlivu na romantickou estetiku.

Coleridgeových shodných názorech. (O tom podrobněji v *essayi On the Pleasure of Painting*.)

Pojem rozumu je u Hazlitta sice nevyjasněný, protože někdy jím rozumí motivaci vůle a jindy formu poznání nebo chápání, ale nikdy nevykládá rozum jako Coleridge, t. j. jakožto princip nedbající fakt, protože je nad ně povznesen. Ale ve výkladu pojmů rozum, duše, mysl a chápání není u Hazlitta přesnosti, poněvadž nemiloval výměrů a přesně ohraničených termínů (*New School of Reform*, 12, 179).

Proti Coleridgeovu mysticismu je Hazlitt v podstatě realista. Přes své zdůrazňování důležitosti funkce citové v lidském jednání a myšlení, dovedl se vystříhati idealisace „přírodního člověka“, kterou našel u Rousseaua, a omylu Rousseauova i Coleridgeova, kteří mátlí a zaměňovali fakta s pocity. Celý život Coleridgeův je dokladem takového matení fakt a citů, kdežto Hazlitt není sentimentalista, jak tvrdí Birrell, ani racionalista, ale pokračuje v realistické tradici „zdravého rozumu“ století osmnáctého.

V literárním hodnocení se Hazlitt v lecčems shoduje s Coleridgem a ostatními romantiky (Wordsworthem, Lambem a j.), ale jeho vkus je katoličtější a méně dogmatický. Byl nadšen pro Shakespeara a alžbětinské drama, ale nebyl nepřátelsky zaujat proti klasicistům Popovi, Drydenovi nebo Johnsonovi. Je šťastí pro kritiku, že nevyměňoval své starě záliby za nové, jak činil Coleridge, nýbrž přidával k starým láskám nové.

„Coleridge je jediná osoba, od níž jsem se kdy něčemu naučil,“ praví v přednáškách o anglických básnících a v *essayi O čtení starých knih* datuje své zasvěcení do tajů poesie od seznámení s Coleridgem; ale v *Shakespeareových postavách* necituje Coleridge, ačkoliv hojně uvádí Schlegela, a v pojetí Shakespeareova genia a ve výkladu Hamleta je nejvíc podobností mezi jeho a Coleridgeovými názory. Přesto tvrdí, že se o Shakespeareovi a Miltonovi nic nedověděl od Coleridge a Wordsworthe, protože je nikdy neslyšel o nich hovořit (*O anglických básnících*). Vzájemnou závislost Hazlitta, Schlegela a Coleridge není možno přesně zjistit nejen pro podobnost jejich výkladů o Shakespeareovi (zvláště o Hamletovi), ale i proto, že Colerid-

geovy přednášky z let 1808 a 1811/1812 se cele nedochovaly a nelze s jistotou míti za to, že Hazlitt tyto přednášky slyšel.

Shrňeme-li vše, co je známo o povaze a methodě literární kritiky Coleridgeovy a Hazlittovy, dojdeme k závěru, že se zajímali o dvě různé oblasti. Coleridge zajímala víc metafysika, oblast rozumu; Hazlitt se snažil pochopit a vyloužit psychologicky motivy lidských činů, zejména otázku vztahu mezi city a povahou nebo jednáním. Coleridgeovi jde víc o otázky obecně estetické a morální, Hazlitta zajímá hlavně jedinec, jeho duševní záhady ve vztahu k vlastní činnosti a dramatické konflikty různorodých duší a povah. Hazlitt je spíše psycholog, Coleridge metafysik.

Od setkání s Coleridgem a Wordsworthem okruh přátel a známých Hazlittových vzrůstal tak rychle, že by bylo třeba celé knihy k popsání jejich rozmanitých příznivých i nepříznivých zásahů do vývoje Hazlittova ducha a k výčtu vědomostí a znalostí, jimiž každý z nich obohatil nebo mohl obohatit jeho obzor. Společenské a literární styky s předními spisovateli, novináři, kritiky, malíři a herci, vědci a učiteli, státníky a politiky, filosofy a kněžními, nemluvě o čistě lidských neliterárních vztazích k ženám, dětem a příbuzným, prostým dělníkům a řemeslníkům, s nimiž rád besedoval, k sportovcům, o nichž dovedl s takovou láskou a vervou psát, to vše přispělo nezvažitelnými hodnotami k modelaci jeho povahy, k zpevnění jeho názorů, rozšíření a zpestření jeho zkušeností. Bylo by nesmírně zajímavé dopátrat se na příklad, jak a čím skutečně přispěl jeho nejvěrnější přítel Lamb nebo dobrosrdečný a vtipný Leigh Hunt k jeho duševní výzbroji. Nebo čím přispěl k jeho názorům na umění bratr Jan a čím snad Haydon nebo Northcote v malířství, Jeffrey nebo Scott v novinářství, Kemble nebo Kean v divadelnictví a hereckém umění atd. Tisíce drobných nerozřešených a většinou pro nedostatek nezbytných pramenů neřešitelných otázek se tísní přede dveřmi soudní síně, v níž má budoucí generace vynésti pravoplatný soud nad Hazlitem člověkem a umělcem. Jest však nutno spokojit se kusým obrazem příčin a vlivů a vzítí za vděk jejich nesporným výsledkem, který, bohudík, není ani nepostačující ani chudý — jeho literárním odkazem.

K doplnění soupisu Hazlittova vzdělání a znalostí musíme si také ujasnit některé názory, o nichž tato práce nepojednává podrobněji, zvláště názory politické, filosofické a sociální. O Hazlittově filosofii jsme se zmínili, pokud její znalosti je třeba k pochopení jeho duchovního vývoje, myslím, sdostatek. O jeho estetice pojednává příští kapitola. Pokud pak jde o přesvědčení politické, které nebylo bez vlivu na jeho úsudky o autorech, byť ne o jejich dílech, nelze ho pochopiti bez znalosti historického pozadí doby.

Kdykoli v svých pozdějších letech byl znaven prací, boji nebo životními nezdary, uchýloval se Hazlitt do Winterslow. Tam vznikly některé z jeho nejkrásnějších essayů. V jednom z nich (*Whether Genius is Conscious of its Powers*) napsal:

„Neví-li to již, nechť si čtenář laskavě povšimne, že to píši ve Winterslow. Můj styl tu rád překypí a rozbíhá se. Jindy je možná křečovitý, suchý a strohý; ale zde teče jako řeka a vylévá se z břehů. Nemusím hledat myšlenky ani se pachtit za obrazy: přicházejí samy, vdechnu ji je s vánkem a tiché háje se hlasitě ozývají tisícími vzpomínkami... Sem jsem přišel před patnácti roky jako dobrovolný vyhnanec; a když jsem kráčet po protáhlém trávníku na kraji nízké lesní stráně, opakoval jsem si starý verš

Má mysl je mým královstvím!

Tím mi byla tehdy, předtím i potom; a mám umdlítí nyní, když jsem vylil ducha své mysli světu a pojednal o mnoha věcech pravdivě, svobodně a působivě, protože jsem od té doby pronásledován neustálým halasným tupením, že jsem se nestal nástrojem vlády?...” (12, 117.)

Zatrpklost i odhodlanost vanou ze stránek tohoto i jiných essayů, v nichž se hrdě vyznává ze své politické víry navzdory všem hanobitelům.

Hazlitt byl v mnohém dítětem revoluce. Narodil se za revolučních let a strávil své dětství v osvobozených Spojených státech. Když padla Bastila, bylo mu jedenáct let, a když vstoupil do theologické koleje, začala ve Francii hrůzo-

vláda. Apoštolé Revoluce v Anglii, Coleridge, Wordsworth a Godwin, v něm utvrdili přesvědčení, které mu vstúpil již otec. Když přišel do Louvru, aby studoval malířství, byl ještě Napoleon prvním konsulem a Francie žila v opojení republikánské občanské svobody. V roce, kdy vyšla jeho první práce, zvítězil Napoleon, kterého nepřestal obdivovat, nad nepřáteli Francie u Slavkova. Proti mylnému názoru, že rakousko-pruská aliance v r. 1791 měla zakročit válečně proti francouzské hrůzovládě, uvádí Hazlitt zcela správně, že hrůzy vznikly právě pro přepadení Francie pruským vojskem, neboť francouzský dvůr tajně podporoval invasi armády. „*Koalice měla za účel vyhladit nikoli zlo, nýbrž dobro Revoluce ve Francii*“ (Život Napoleonův, kap. V). Pro Hazlitta tento boj byl od počátku bojem svobody proti tyranství. Jako mnozí jiní nadšení stoupenci francouzského boje za občanské svobody proti „božskému právu“ králů i Hazlitt očekával, že se Anglie postaví na stranu přepadené Francie. Coleridge, Wordsworth, Southey, Shelley, Godwin a mnoho jiných básníků a spisovatelů věřilo v revoluční ideály a radovalo se z pádu bourbonské dynastie. Ale Burke povznesl svůj vlivný hlas proti Revoluci a získal mnoho ochotných posluchačů v Anglii i v cizině. Král Jiří III. přivedl Anglii svými absolutistickými choutkami a korupčními methodami na pokraj zkázy. Parlament nebyl nic víc než jméno, demokratické tradice zašlapány. R. 1793 Francie, která měla z počátku úspěchy ve válce s Němci, vyhlásila válku i Anglii, protože se nepostavila na její stranu. Tato válka trvala s přestávkami až do bitvy u Waterloo a veřejné mínění bylo v Anglii z valné většiny protifrancouzské i v přestávkách přiměřené. Anglické vládě se válečný stav hodil hlavně proto, že mohla v těchto výjimečných poměrech zabránit utvoření jakékoliv formy lidové vlády a udržeti absolutní monarchickou formu. Kdo se postavil proti režimu, byl stíhán a vězněn a byl donucen uprchnouti ze země. Většina národa se však dala přesvědčit Pittem a Burkem, že válka s Francií je válkou za občanská práva a privilegia, o která by byl střední stav oloupen, kdyby Francie zvítězila. Když se Napoleon prohlásil císařem, zlepšila se nesmírně posice anglické vlády, která nyní mohla vystoupit jako obhájce „legitimity“ a snažila se vnutit Francii

Bourbony. Napoleon snad byl tím vším, čím ho nazval Shaw (*Everybody's Political What's What*, str. 338) „snob, padouch, vrah a ničema“, ale ve srovnání s cíli a ideály panovníků, kteří se proti němu spojili, znamenal v Evropě dobrý vliv. Proto Hazlitt nepochyboval, že v něm je jediná naděje na záchranu evropských národů před vykořisťováním a útlakem autokratických vlád. Budoucnost mu dala v mnohém za pravdu a sám se dočkal druhého pádu Bourbonů, když před tím musil snést tolik úsměšků pro své netajené rozhořčení nad pádem Napoleonovým a znovunastolením nenáviděné dynastie.

Hazlitt byl ctitelem Napoleonovým a v mnohém směru individualistou, ale za ideální vládu nepokládal diktaturu, nýbrž demokracii.

„Nejsem republikán; ani bych netoužil státi se mučedníkem a vyznavačem jakékoliv vládní formy. Ale nač jsem vsadil své zdraví i bohatství, své jméno i slávu, a co jsem ochoten vždy znovu hájit až do posledního dechu, jest víra, že lid má moc změnit svou vládu a své vladaře.“ (Život Napoleonův, kap. XXXIV.)

Jsa poctivý ve svém přesvědčení skrz naskrz a nenávidě z celé duše lidi, kteří zradili své přesvědčení, nemohl jinak než obviňovat a vytýkat takové počínání i těm, jichž si jinak vážil anebo jejichž genia plně uznával. Proto útočí na Southeyho, Wordsworthe, Coleridge i Scotta stejně jako na méně ušlechtilé nástroje vládní reakce Pitta, Wilsona, Gifforda a mnoho jiných. Naopak uznával opravdovou velikost a talent i u těch, kteří stáli v opačném táboře, zvláště u Burka a Scotta.

Čeho nedovedl, bylo využívat příležitosti; uzavírat kompromis, lhát nebo zamlčovat své názory.

„Hazlitt se krásně vyslovil v mé přítomnosti, když byl tázán, proč nedovede občas trochu těžít z doby nebo uzavřít kompromis s nepravdou, že mu to nestojí za to,“

čteme v Huntově předmluvě k *Masque of Anarchy* r. 1832. A v *essayi Imaginace a fantasie* z r. 1844 týž starý přítel

Hazlittův končí obvinění ze zaujaté nespravedlivosti těmito upřímnými slovy:

„Ale mír a čest budiž jeho památce! Byl-li popudlivý a někdy žárlivý jako člověk, byl nesobecký politik a obdivuhodný kritik; a šťastni byli ti, jejichž povaha jim dala právo a schopnost odpuštění mu.“

Hazlittův poměr k lidem a společnosti jest velmi často špatně chápán a vykládán i jeho přáteli. Málokterý z nich byl s to viděti jej tak, jaký byl ve skutečnosti; většina se dala oklamati jeho plachostí a společenskou neobratností nebo vydrážděnou a vznětlivou citovostí, kterou se podvědomě bránil proti skutečným i domnělým osobním urážkám. Jako chlapec byl velmi živý, bystrý a příjemný, takže rodiče i sourozenci byli na něho velmi pyšní a měli ho upřímně rádi. Teprve studium filosofie potlačilo jeho vrozenou touhu po přátelství a sympatii bližních a naučilo ho milovati knihy a samotu víc než družný hovor s přáteli. Ale ještě dlouho potom bychom ho nemohli nazvati škarohlídem a neurvalcem. Teprve zklamání v lásce a manželství a ztráta nadějí politických i uměleckých ztrpčily jeho povahu. Přes to v něm nikdy nedovedly udusit vrozenou víru v přirozenou lidskou dobrotu a idealismus, který se marně snažil krotit strojeným cynismem a útočným sarkasmem. „Hazlitt snad jedná špatně, ale není zlý člověk,“ řekl Lamb a vystihl intuitivně jeho duši. Jenže Lamb byl vzácný člověk, který dovedl svou upřímnou láskou a psychologickým taktem vyloupnouti sladké jádro z hořké a drsné slupky. U Lambů se Hazlitt necítil cize. Věděl, že tu najde nejen pochopení a přátelství, ale i družný styk, po jakém toužil, v sourodé společnosti. Proto také jeho přátelství s Lambem zůstalo nezkaleno, s jedinou nepatrnou výjimkou nedorozumění, až do smrti.

Hazlittův celkový úsudek o lidské povaze, jak se jeví v životním boji není tak příznivý jako jeho filosofický výklad o přirozené nesobeckosti lidské duše. V *Characteristics* prohlašuje lidi za stádo hlupáků a ničemu (CCXXIX), ale tamtéž ulamuje hrot této jednostranné charakteristice mnohem hlubším, a jak víme z celé jeho filo-

sofie, opravdověji míněným principem, že není jediné pravdy, nýbrž je mnoho pravd (CDXXXI). Tato zásada pak vysvětluje, proč najdeme u Hazlitta téměř vždy obě stránky určitého problému vyjádřeny stejně vtípně a výstižně. Schopnost vidět také rub věci ovšem uchránila Hazlitta strohé dogmaticnosti a v kritice mu poskytla vzácnou schopnost vcítiti se do nejrůznějších autorů a děl, ale nedovolila mu vytvořit uceleného systému filosofického anebo stanoviti obecně platných zákonů a předpisů estetických.

Na štěstí nedostatky po stránce systematičnosti a metody nezasáhly rušivě do Hazlittovy schopnosti kritického úsudku, kde šlo o konkrétní umělecké dílo, a není třeba litovati, že nezanechal tak hlubokého theoretického odkazu ve filosofii a v estetice jako někteří jeho současníci, zejména Coleridge, uvážíme-li, jak málo z podobných systémů, které si činí nebo činily nárok na obecnou závaznost, obstálo v posudcích budoucnosti a uchovalo si svěžest novosti a pečť originálnosti.